Journal of Philosophical Investigations
Print ISSN: 2251-7960 Online ISSN: 2423-4419
Homepage: https://philosophy.tabrizu.ac.ir

A Critical Study of Thomas Nagel's View on Absurdity

Vahid Sohrabifar

Assistant Professor of Philosophy of Religion Departement, University of Religions and Denominations, Iran. E-mail: V.Sohrabifar@urd.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 14 May 2022
Received in revised from 20 October 2022
Accepted 13 January 2023
Published online 22 November 2023

Keywords:
meaning of life, absurdity, Thomas Nagel, rationality

ABSTRACT

One of the crucial debates on the meaning of life is the question of absurdity. Is life of human beings has a unifying, valuable, and purposeful ground? one of the thinkers who present a negative answer to the question and advocates absurdity is Thomas Nagel. He offers two accounts of absurdity: "Human and the world" which refers to the unfulfilling gap between the desired world and the existing world and the second account "Human and herself" which relies on the lack of reasonability. He argues that reasonability is only reasonable from a human point of view and there are many doubts about it outside of that. Moreover, when reasonability is doubted, then the values that come from it are also unacceptable. Hence, he arrives at Absurdism. In a critical study of his view, I believe that several criticisms can face his view: "validity of rationality", "the seriousness of life", "the intuitional evaluation of a meaningful life", and "the transcendental ability of human beings". Based on the criticisms, Nagel's arguments cannot support the idea of the absurdity of life. This study is conducted by using library material and the descriptive-analytical method.

Cite this article: Sohrabifar, V. (2023). A Critical Study of Thomas Nagel's View on Absurdity. *Journal of Philosophical Investigations*, 17(44), 372-389. http//doi.org/10.22034/JPIUT.2023.51591.3209

© The Author(s).
http//doi.org/10.22034/JPIUT.2023.51591.3209
Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

A meaningful life is a shared concern among people and philosophers. One can observe the increasing philosophical debates and growing public discussion about the meaning of/in life. One of the important topics in this regard is the question of absurdity. Many people think their life is absurd and some thinkers try to articulate this thought. To be able to address the question of a meaningful life, we need this articulation. One of the key articulations in this regard is Thomas Nagel's.

Nigel's view

Nagel argues that human life is absurd. He offers two reasons for this claim. He begins with a previously discussed argument about the unfulfilling gap between the desired world and the real world. As Camus and others elaborated, the world will never be as we want it to be and this problem cannot be solved by reducing desires and accepting reality. Life is designed (if any designer) to fail our desires. The absurdity can be seen in different events of daily life, like when we observe "a notorious criminal is made president of a major philanthropic foundation."

Moreover, Nagel presents a novel view on absurdity and articulates it as an important characteristic of a human being. In this account, a human being can take a step back and look at her life from other aspects. In this way, many values and arguments seem uncertain. In other words, a human being can take a new perspective and look at her life from another point of view, this potentiality causes some doubts about the most fundamental principles of human life. In his words "It is absurd because we ignore the doubts that we know cannot be settled, continuing to live with nearly undiminished seriousness in spite of them." Hence the capacity of self-transcendence is the root of absurdity and unlike Camus that sees absurdity as a result of the human encounter with the world, Nagel explains that absurdity is caused by a human feature within herself.

Then he discusses how to encounter absurdity. While many thinkers considered absurdity as a negative characteristic of life and suggested many ways – e.g., rebellion, suicide, etc.- Nagel calls for reconsideration. In his view, absurdity is not necessarily negative but it is a quality of human life and while skepticism does not prevent us from believing, absurdity also should not stop us from living. However, as in the case of skepticism, one would take a rather humble position, about the absurdity of life, one would take life's principles less seriously. One would take a more ironic approach toward life.

Criticisms

Nagel's view sheds light on some of the important aspects of human life. However, it can be critically studied. In the next, I briefly discuss some of these critical points.

Reasonability

Nagel is right when he argues that a human being is looking at the world from one aspect and when she transcends from herself, realizes that there are many doubts about her thoughts and values. This idea, however, does not entail absurdity. Nagel believes that self-transcendence destroys the reasonability of human life but it does not. Self-transcendence opens new aspects ahead for human beings and as long as a human being is leading her life in accordance with reason, the life is reasonable even though it gains some new beliefs and values.

Seriousness

To lead a meaningful life, one needs to have seriousness. Nagel argues that due to a lack of reasonability, one loses seriousness in life and this leads to absurdity. The need for seriousness in life has been scrutinized by earlier philosophers like Kierkegaard. According to Kierkegaard, one needs seriousness to have a meaningful life and since seriousness cannot be reached through human reason- due to its constant change- one needs to achieve the seriousness of life from a superior source that does not change.

The idea of Kierkegaard can be inspiring in this question. One can reach seriousness through faith- an option that is ignored by Nagel. Moreover, the seriousness of life can crystallize in the life-long commitment to truth-seeking.

Intuitive judgment

The different lives that we observe are not equal to us. There is a clear distinction between a life that is dedicated to helping the poor and taking care of the ills on the one hand, and a life of endless frivolity or cruelty to others on the other hand. Our intuitive judgment of the difference between these lives in the terms of meaningfulness shows that we cannot rule out all human lives as absurd.

Conclusion

Nagel presents two arguments for absurdity. First, life is absurd because the gap between the desired world and the real world never will be filled. Second, the capability of human transcendence causes us to see life and its values and reason from another point of view and this will lead to refuting of reasonability of human life. This is absurdity.

Three critical considerations have been presented: 1. the self-transcendence quality of humans does not entail a lack of reasonability in human life. 2. Seriousness can be achieved through religious faith or commitment to truth-seeking. 3. Intuitive judgments on different lives show that they are not equal and not all of them can be considered absurd.

پژوهش‌های فلسفی
شاپا چاپی: ۷۹۶۰-۲۲۵۱ شاپا الکترونیکی: ۴۴۱۹-۲۴۲۳
Homepage: https://philosophy.tabrizu.ac.ir

واکاوی انتقادی دیدگاه توماس نیگل در باب پوچی زندگی

وحید سهرابی‌فر

استادیار گروه فلسفه دین، دانشگاه ادیان و مذاهب، ایران. رایانامه: V.Sohrabifar@urd.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۷/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۳
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۰۱

کلیدواژه‌ها:
معنای زندگی، پوچی، توماس نیگل، عقلانیت

چکیده

یکی از مهمترین چالش‌ها در بحث معنای زندگی، مسئله پوچی است. آیا زندگی بشر دارای بنیانی ارزشمند و هدفمند است یا چنین ویژگی‌ای در زندگی دست‌نیافتنی است؟ توماس نیگل یکی از متفکرانی است که با پاسخ منفی به این سوال از پوچانگاری دفاع کرده است. در این مقاله ابتدا به دو استدلال نیگل پرداخته شده است: استدلال نخست با تکیه بر فاصله پرناشدنی جهان موجود و جهان مطلوب از پوچی دفاع می کند. استدلال دوم که نوآوری نیگل نیز محسوب می‌شود، زندگی را فاقد عقلانیت شمرده و در نتیجه، زندگی را بی‌معنا می‌داند. به باور وی، عقلانیت بشر تنها از نظرگاهی بشری قابل دفاع است و انسان به مدد قدرت فراروی از خویشتن، در اعتبار عقلانیت خویش تردید می‌کند و ازین رو، ارزش‌های برخاسته از آن را نیز بی‌اعتبار می‌سازد. در ادامه مقاله به نقد دیدگاه نیگل می‌پردازد و اموری مانند «اعتبار عقلانیت بشر»، نقش «جدیت در معنای زندگی»، اعتبار«داوری شهود انسان‌ها درباره معنای زندگی» و نیز بازاندیشی در «فراروی انسان» را مطرح می‌کند. در نهایت، از نگاه نگارنده دلایل نیگل برای دفاع از پوچانگاری کافی نیست و نمی‌توان بر اساس آنها دست از معناداری زندگی شست.

استناد: سهرابی‌فر، وحید. (۱۴۰۲). واکاوی انتقادی دیدگاه توماس نیگل در باب پوچی زندگی. *پژوهش‌های فلسفی*، ۱۷(۴۴)، ۳۷۲-۳۸۹.
http//doi.org/10.22034/JPIUT.2023.51591.3209

ناشر: دانشگاه تبریز.

© نویسندگان.

CC BY

مقدمه

سخن از پوچی زندگی، امروزه به انحاء مختلفی شنیده می‌شود. شما حتی در میان سخنان افراد عادی جامعه که تحصیلات فلسفی ندارند هم سخنانی می‌شنوید که دلالت بر بی‌معنایی زندگی می‌کند. به طور مثال ممکن است کسی بگوید چه فرقی می‌کند که ما در زندگی چقدر تلاش کنیم؟ چقدر زحمت بکشیم وقتی در نهایت همگی خواهیم مرد و صد سال بعد اصلا کسی به خاطر نخواهد آورد که ما در این جهان زیستیم، رنج کشیدیم، ناامید شدیم، سعی کردیم در سخت‌ترین شرایط کورسوی امید را حفظ کنیم و ... صد سال یا هزار سال دیگر، بود و نبود ما اصلا یکسان است. این مسئله در ادبیات ما نیز انعکاس قابل توجهی داشته است. به طور مثال در آثار سعدی می‌خوانیم:

چون مرغ برین کنگره تا کی بتوان خواند یک روز نگه کن که برین کنگره خشتیم

در بیتی از حافظ می‌خوانیم:

آخرالامر گل کوزه‌گران خواهی شد حالیا فکر سبو کن که پر از باده کنی

همچنین در تصویرسازی خیام می‌بینیم:

پیش از من و تو لیل و نهاری بوده است گردنده فلک نیز به کاری بوده است
هرجا که قدم نهی تو بر روی زمین آن مردمک چشم نگاری بوده است

چه انسان‌هایی که زندگی‌شان را عاشقانه فدای معشوق کردند و در حسرت وصال سخت‌ترین دشواری‌ها را تحمل کردند. چه فرهادها که راهی بیستون‌ها شدند تا شاید در نظر یار مقبول‌تر شوند؛ اما از آن همه تلاش و فداکاری چه مانده؟ نه از عاشق یادی مانده و نه حتی از معشوق نشانی. بلکه خیام چنین تصویر می‌کند تمام آن شور و شوق‌ها، تمام آن حُسن و زیبایی‌ها (همچون مردمک چشم نگار) اکنون به خاک تبدیل شده‌اند و گویا هیچگاه نبوده‌اند. زندگی با تمام فراز و فرودهایش وقتی به مرگ می‌رسد، چالش بزرگی را در برابر انسان ترسیم می‌کند. اینکه ثمره همه این رنج‌ها، تلاش‌ها و کوشش‌ها چه می‌شود؟ تولستوی با صدای بلند این پرسش را مطرح می‌کند که «آیا معنایی در زندگی من وجود دارد که با نزدیک شدن به مرگ حتمی‌ام، از بین نرود؟» (تولستوی، ۱۹۸۳، ۳۵). برخی از افرادی که پاسخی برای این پرسش نیافته‌اند، روی به جانب پوچی زندگی نهاده‌اند.

با آغاز دنیای مدرن و مواجهه بشر با مسائل جدید، پرسش از معنای زندگی نیز از اهمیت و شیوع بیشتری برخوردار شد. مسائلی چون افول باور دینی و گسترش نگاه سکولار (رک. سهرابی‌فر، ۲۰۱۸)، رشد سرمایه‌داری، نسبیت اخلاق و تردید در اراده آزاد بشر و... همگی زمینه ایجاد دغدغه گسترده‌ای در باب معناداری زندگی را فراهم کرد (بیات، ۱۳۹۰، ۲۹-۴۰).

گسترش این دغدغه عمومی زمینه نظریه‌پردازی‌های مختلفی را نیز فراهم کرد به طوری که در طول قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم مسئله معنای زندگی بسامد بسیاری در میان فلاسفه، الهی‌دانان، روان‌شناسان و حتی ادبیات عامه و سینما یافت. نظریه‌های مختلفی درباره معناداری زندگی مطرح شد که شاید بتوان در یک نگاه آنها را به دو دسته تقسیم کرد. نظریه‌هایی که زندگی را معنادار

می‌دانند. این نظریه‌ها به سه دسته طبیعت‌گرا، فراطبیعت‌گرا و ناطبیعت‌گرا تقسیم می‌شوند. در سوی دیگر نظریه‌هایی که زندگی را معنادار نمی‌دانند و بر اساس تقریرهای مختلف زندگی را پوچ تلقی می‌کنند (سهرابی‌فر و فنائی، ۱۴۰۰, ۴-۶).

توماس نیگل[۱] (متولد ۱۹۳۷) یکی از فیلسوفانی است که به مسئله پوچی نگاه دقیقی داشته است و توانسته صورت‌بندی روشنی از پوچی به دست دهد. وی در ساحت‌های مختلفی فلسفی مانند فلسفه ذهن، فلسفه سیاسی، معرفت‌شناسی و اخلاق نظریه‌پردازی کرده و همواره در پی پاسخ به سوالات چالش برانگیز بوده است (به طور مثال نک. نیگل، ۱۳۹۶). یکی از این مسائل نیز بی‌معنایی و پوچی زندگی است. بسیاری از اندیشمندان به دیدگاه نیگل در باره پوچی توجه کرده‌اند. اگرچه، حجم آثار فارسی درباره دیدگاه او زیاد نیست ولی در فضای انگلیسی زبان ارجاعات بسیاری به نوشته‌های او در این زمینه وجود دارد. صورت‌بندی ویژه او از پوچی به دیدگاه وی اهمیت داده و آن را شایسته بحث و مداقه علمی کرده است.

احتمالاً نخستین مقاله انتقادی درباره دیدگاه نیگل، به زبان فارسی، توسط عسکری سلیمانی امیری در سال ۱۳۸۲ منتشر شده است. این مقاله در مجموعه شماره‌های ویژه نشریه نقد و نظر منتشر شده است[۲]. در این مقاله با عنوان «پوچیِ پوچی»، نویسنده سعی می‌کند دیدگاه نیگل را مورد بررسی انتقادی قرار دهد. نویسنده با ایجاد تناظر میان پوچی و شکاکیت (همچنان که خود نیگل نیز به این شباهت معترف است)، مدعی می‌شود که نمی‌توان از پوچی مطلق (در مقابل پوچی نسبی و مقطعی) دفاع کرد. عمده استدلال نویسنده آن است که پوچی مطلق، انگاره خود متناقض است که از محک استدلال عقلانی سربلند بیرون نخواهد آمد (سلیمانی امیری، ۱۳۸۲).

مقاله دیگری که در همین مجموعه در نقد دیدگاه نیگل ارائه شده است، از حمید شهریاری است. او در مقاله خود با عنوان «حیات طیبه، نگاهی دیگر به مقاله پوچی» سعی کرده است پوچی را محصول جدایی از ایمان دینی نشان دهد. از نگاه او، با مراجعه به آموزه‌های دینی می‌توان به استدلال‌های نیگل – از جمله شکاکیت در مورد مبدا و معاد- فائق آمد (شهریاری، ۱۳۸۲).

مقاله دیگری اخیرا توسط محمدمهدی ستوده و محمدرضا بیات منتشر شده است. این مقاله با عنوان «بازخوانی دیدگاه توماس نیگل در باب معنای زندگی با تاکید بر کارکرد زندگی» در پی آن است که با تقریر دیدگاه نیگل در باب پوچی زندگی، نشان دهد که دیدگاه نیگل از جهات مختلفی دارای ایراد است، از جمله می‌توان به نقدهای نیگل در باب برخی از پاسخ‌های فلسفی و دینی به معناداری زندگی را پاسخ گفت و دیدگاه‌های آنها را برای معناداری زندگی پذیرفت. همچنین از نگاه نگارندگان مقاله، می‌توان تبیینی از معنای زندگی مبتنی بر کارکرد زندگی ارائه کرد که نقدهای نیگل مشکلی برای این تقریر ایجاد نمی‌کند (ستوده و بیات،۱۴۰۰).

در پژوهش‌های انگلیسی زبان نیز می‌توان آثار مختلفی را یافت که به دیدگاه نیگل پرداخته‌اند. این پژوهش‌های از ابتدای انتشار مقاله اصلی نیگل تحت عنوان *پوچی* در سال ۱۹۷۱ آغاز شد. به طور مثال یکی از نخستین مقالاتی که به دیدگاه نیگل پرداخت، مقاله‌ای تحت عنوان «فلسفه و معنای زندگی» است که در آن تحلیل نیگل و به طور خاص مثال‌هایی که او برای پوچی زندگی مطرح می‌کند، مورد بررسی قرار می‌گیرد (جوسک، ۱۹۷۴، ۹۸).

---

[۱] Thomas Nagel

[۲] این دو شماره از نشریه *نقد و نظر* شامل مقالات ارزشمندی در مورد معنای زندگی است. مطالعه این مقالات به دانشجویان پیشنهاد می‌شود.

با این حال پس از گذشت مدتی این مقاله بیش از پیش مورد توجه قرار می‌گیرد و فیلسوفان مختلفی محتوای آن را دستمایه نظرورزی خود قرار می‌دهند. گروهی با پرداختن به دیدگاه نیگل در باب پوچی زندگی، سعی کرده‌اند ابتدا تقریر نیگل را بازگو کنند و سپس به تعارضات درونی آن بپردازند (به طور مثال رجوع کنید به (ولمن، ۲۰۱۳، ۹۱–۹۷) یکی از افرادی که به دیدگاه نیگل پرداخته است، تدئوس متز است. در ادامه به دیدگاه او برخواهیم گشت (متز، ۲۰۱۳، ۲۴۴–۲۴۷).

برخی نیز به نحو مستقیم پوچی زندگی را مورد توجه قرار نداده‌اند بلکه به مبانی معرفت‌شناسانه نیگل پرداخته‌اند؛ مبانی‌ای که او از آنها برای تقریر پوچی بهره برده است. به طور مثال آلن توماس سعی کرده است با طرح دیدگاه‌های نیگل و تقابل آنها با دیدگاه‌های پیشینیانی چون ویتگنشتاین و دیویدسون، یک بازخوانی انتقادی از آراء او ارائه دهد (توماس، ۲۰۰۹، ۳۹–۶۰).

گروهی دیگری نیز رویکرد همدلانه‌ای با نیگل در پیش گرفته‌اند. به طور مثال تارتالیا ضمن همراهی با نیگل در پوچی زندگی، برخی از اجزاء دیدگاه او را مورد بررسی بیشتر قرار می‌دهد. او به طور مشخص مسئله جدیت زندگی را که با فراروی از زندگی عادی حاصل می‌شود، موضوع تاملات بیشتر قرار می‌دهد (تارتالیا، ۲۰۱۶، ۴۴–۴۸). برخی نیز دیدگاه نیگل در باب پوچی زندگی و پیشنهاد او مبنی بر مواجهه طنازانه با هستی را دستمایه فلسفه‌ورزی در باب طنز قرار داده اند (موریال، ۲۰۰۹، ۱۳۲).

در مقاله دیگری، سهرابی‌فر، دیدگاه نیگل را تحت عنوان یکی از تقریرهای پوچی صورت‌بندی کرده است. او در این مقاله سعی می‌کند نشان دهد که دیدگاه‌های پوچ‌گرایانه – از جمله دیدگاه نیگل– همگی روایتی از زندگی‌اند و نباید واقع عالم در نظر گرفته شوند. او مدعی است که می‌توان روایت‌های بدیل معناداری از زندگی به دست داد و در این راه ایمان دینی می‌تواند راهگشا باشد (سهرابی‌فر، ۲۰۲۳).

۱. پوچی

۱–۱. استدلال‌های نیگل در دفاع از پوچی

نیگل معتقد است که انسان‌های بسیاری احساس پوچی می‌کنند و سعی می‌کنند این احساس را به نحوی ابراز کنند. با این حال میان حس پوچی و تقریر آن تفاوت وجود دارد. یکی از خاستگاه‌های احساس پوچی، التفات به کوتاه مدت بودن زندگی انسان و بی اثر شدن، فراموش شدن و بی اهمیت شدن زندگی فرد به مرور زمان است، به طوری که مثلا در یک میلیون سال آینده هیچ کسی اهمیت نخواهد داد که زندگی خواننده این مقاله چطور بوده و چه فراز و فرودها و سختی‌هایی داشته است.

نیگل علی رغم اعتقاد به پوچی زندگی، این صورت‌بندی پوچی را صحیح نمی‌داند و معتقد است که برای آنکه زندگی معنادار باشد، نیازی به جاودانگی نیست. این چنین نیست که یک عمل خاص یا حتی تمام یک زندگی برای معنادار بودن، نیازمند حضور شخص در یک میلیون سال دیگر و یا قضاوت افراد آن زمان در مورد خودش باشد بلکه هر عملی در زندگی در همان لحظه خود می‌تواند معنادار یا بی‌معنا باشد و مسئله معناداری را نمی‌توان به امور نامعلوم در آینده معطوف کرد. از نظر او، هر کاری در شرایط خود قابل ارزیابی است و به طور مثال برای معناداری خوردن یک قرص آسپرین، صرف کاهش سردرد، دلیلی کافی است و نیاز به قضاوت آیندگان در مورد آن نیست (نیگل، ۱۹۷۱، ۷۱۷).

نیگل ارائه صورت‌بندی دقیقی از پوچی را دشوار می‌داند. با این حال سعی می‌کند شواهد و تحلیل‌هایی را مورد توجه قرار دهد که دیدگاه او نسبت به پوچی زندگی را ترسیم کند. لذا وی دو استدلال دیگر ارائه کرده است که بدان‌ها اشاره می‌کنیم.

الف) عدم تناسب میان خواسته‌های بشر و واقعیت جهان

ابتدا او به یکی از خاستگاه‌های شایع در مورد منشاء پوچی می‌پردازد. این خاستگاه به فاصله پرنشدنی جهان مطلوب و جهان موجود اشاره دارد. این تحلیل پیش از نیگل توسط افراد چون کامو نیز مطرح شده است. در این استدلال، یکی از خاستگاه‌های مهم پوچی زندگی، درک عدم تناسب میان خواسته‌های بشر و واقعیت جهان است. ما انسان‌ها در زندگی خود آرمان‌هایی داریم؛ آرمان‌هایی که برای رسیدن به آن تلاش می‌کنیم و همواره امید داریم که بتوانیم روزی آنها را محقق کنیم. با این حال، گاهی به این نتیجه می‌رسیم که زندگی ما چنان است که امکان رسیدن به آرمان‌ها در آن وجود ندارد و خواسته‌های اساسی ما در این زندگی محقق نخواهد شد. به طور مثال آرزو داریم که در جامعه عادلانه زندگی کنیم ولی وقتی می‌بینیم که یک دزد توانسته با روابطی که دارد، رئیس اداره پلیس شود، دچار سرخوردگی می‌شویم. گویا جهان آنگونه که باید پیش نرفته و منطقی که باید حاکم باشد، وجود ندارد.

در چنین شرایطی ممکن است ما دست به اصلاح بزنیم و از آرمان‌های خود تا حدی تنزل کنیم تا فاصله میان واقعیت و آرمان را کمتر کنیم. با این حال، برخی از نظریه پردازان پوچی (مانند کامو و نیگل) معتقدند که این فاصله از اساس پر شدنی نیست و انسان در زمینی بازی میکند که برای شکست او طراحی شده است. به عبارت دیگر، این یک ایراد ساختاری در زندگی است و اساسا جهان نسبت به آرمان‌های ما ساکت و خاموش است و هیچگاه بنای تحقق آنها را ندارد. از این رو، از آنجایی که جهان مورد نظر ما (جهان مطلوب ما) هیچگاه با جهان بیرونی مطابقت نخواهد داشت، اساسا تلاش در این فضا بیهوده و بی‌نتیجه خواهد بود (کامو، ۱۹۷۹، ۳۱-۳۲).

ب) عدم وجود عقلانیت در زندگی

استدلال دیگر نیگل به جهان بیرون مربوط نیست و به ویژگی‌های خود انسان می‌پردازد. این استدلال در اصل بر عقلانیت و به تبع آن بر ارزش و جدیت استوار است. یکی از ویژگی‌های مهم انسان عقلانیت اوست. بر اساس عقلانیت ما به شناخت جهان و انسان قادریم، بر اساس عقلانیت توان شناخت ارزش‌ها و ضدارزش‌ها را داریم. تنها پس از شناخت جهان و نیز شناخت ارزش‌هاست که می‌توان زندگی را بر اساس اصولی مشخص پیش برد و از معنای زندگی سخن گفت. در این حالت است که می‌توان برای زندگی، هدف یا ارزشی مهم و جدی در نظر گرفت و زندگی را بر اساس آن تنظیم کرد.

این مسئله هنگامی روشن‌تر می‌شود که در نظر بگیریم که انسان‌ها باید روزانه تصمیم‌های بسیاری را اتخاذ کنند و در دو راهی‌های مختلفی، یکی را برگزینند. تصمیم گرفتن همواره مبتنی بر ملاک‌هایی است. یعنی بر اساس یک ملاک، فرد جنبه برتر/مفیدتر/کم ضررتر را برمی‌گزیند و بر اساس آن عمل می‌کند. توماس نیگل در استدلال دوم خود از پوچی، توجه ما را به ملاک عقلانیت (و به تبع آن ارزشمندی و جدیت) فرا می‌خواند. از نظر او ملاک‌هایی که بر اساس عقلانیت به دست آمده است، صرفا در جهان بشری ما ارزشمند تلقی می‌شوند و خارج از جهان ما دیگر مهم و ارزشمند نخواهند بود. از نگاه او، انسان می‌تواند از خود فاصله بگیرد و نظام باورهای خود و منطق آنها را مورد بررسی قرار دهد. در چنین فراروی، بسیاری از اموری که عقلانی، ارزشمند و جدی تلقی می‌شدند، رنگ می‌بازند و

دیگر عقلانی یا ارزشمند نخواهند بود. از نگاه نیگل، زندگی انسان پوچ است، زیرا بر هیچ اصل عقلانی پایداری (که توان مقاومت در برابر نگاه فراروانه داشته باشد) استوار نیست.

به عبارت دیگر، برای زندگی معنادار، ما نیازمند اصول ثابتی هستیم که بتوانیم بر اساس آن جدیت[1] و جزمیت لازم برای زندگی را به دست بیاوریم. این در حالی است که با تردیدهایی در زندگی مواجهیم که آن جدیت را از بین می‌برد. وجهه پوچ زندگی هنگامی آشکار می‌شود که بدانیم ما از سویی مجبور به پیروی از اصول جدی خود هستیم و بایستی بر اساس ملاک‌ها و اولویت‌ها پیش برویم و از سوی دیگر می‌دانیم که همه آنها محل بحث، تردید و ابهام هستند (نیگل، ۱۹۷۱، ۷۱۷–۷۱۸).

شاید دیدگاه نیگل را در ضمن یک آزمایش فکری بهتر بتوان فهمید. فرض کنید فردی در یک قبیله آفریقایی به دنیا آمده است. این قبیله در بخش کمتر توسعه یافته در آفریقاست که ارتباط چندانی با جهان خارج ندارد. در میان این قبیله باورها، نظام ارزشی و مناسک خاصی رواج دارد. آنها گمان می‌کنند که ارزشمندترین شیء جهان نوعی صدف است. این نوع صدف تعیین کننده روابط اقتصادی و جایگاه اجتماعی است و هر فردی که تعداد بیشتری از آن صدف‌ها را داشته باشد، از زندگی بهتری بهره مند خواهد شد. اهمیت این صدف‌ها به این مسئله بازمی‌گردد که صدف‌ها جایگاه ویژه‌ای در نظام هستی دارند و در خود منبع خاصی از انرژی دارند که می‌تواند برای مالک خود، سعادت، سلامت و خوشبختی به همراه بیاورد. همه افراد این قبیله در زندگی خود با جدیتی مثال‌زدنی، در پی به دست آوردن این صدف‌ها هستند و مرد جوان مورد نظر ما نیز از این قاعده مستثنی نیست.

زندگی این مرد جوان زمانی دگرگون می‌شود که بر اثر نیاز پزشکی رئیس قبیله مجبور می‌شود به سوی بزرگترین شهر منطقه حرکت کند. این سفر مقدمه آشنایی او با جهان بیرون می‌شود. او کم کم در می‌یابد که جهان آنگونه که او پیشتر فکر می‌کرده نیست و صدف‌ها از ارزش چندانی برخوردار نیستند. در واقع آنها جایگاه ویژه‌ای در نظام هستی ندارند و نمی‌توان از آنها توقع سلامتی و خوشبختی داشت. از همین رو نمی‌توانند نقش تعیین کننده‌ای در جایگاه اقتصادی و اجتماعی فرد نیز ایفا کنند. در واقع سواحل بسیاری در دنیا وجود دارند که صدف‌ها به وفور در آنها یافت می‌شود و مردم جهان اساسا صدف‌ها را امور فوق العاده‌ای تصور نمی‌کنند.

پس از یافتن دارو و بازگشت به قبیله، این مرد دچار بحران مهمی می‌شود. او دیگر نمی‌تواند مانند سابق در پی صدف باشد. اهمیت و ارزش صدف در نگاه او دچار تردیدهای اساسی شده است. او دچار وضعیت دشواری شده است، از سویی به اقتضای زندگی در آن قبیله باید با جدیت هرچه تمام بر اساس باورها، ارزش‌ها و مناسک آنها پیش برود و از سوی دیگر همواره تردیدها و ابهام‌هایی را در مورد اصل ارزشمندی صدف‌ها با خود به همراه دارد.

نیگل معتقد است که زندگی انسان‌ها چنین حالتی دارد. در حالی که ما باید با جدیت در زندگی در پی اهداف خود باشیم و اهداف را نیز بر اساس ارزش‌ها، ملاک‌ها و اولویت‌های خود انتخاب کنیم، اساسِ این ارزش‌ها و ملاک‌ها محل تردید و ابهام است. این نکته موجب پوچی زندگی انسان می‌شود. او در این زمینه می‌نویسد:

[1] seriousness

زندگی عبث است چون شک و تردیدهایی را که می‌دانیم نمی‌توانیم برطرف سازیم، نادیده می‌گیریم و علی رغم این شک و تردیدها با جدیتی که تقریبا از اهمیت آن کاسته نشده، به زندگی ادامه می‌دهیم (نیگل ،۱۳۸۲، ۹۷).

در تحلیل پوچی، نیگل دیدگاه متمایزی را مطرح می‌کند، زیرا به باور وی، پوچی یکی از خصوصیات خاص وجود انسانی است؛ یعنی ویژگی انسان به گونه‌ای است که به پوچی منتهی می‌شود؛ این ویژگی به قابلیت فراروی انسان مربوط است (نیگل، ۱۳۸۴، ۹۳). انسان برخلاف سایر موجودات می‌تواند از زیست جاری‌اش فاصله بگیرد و آن را از بیرون بنگرد. در این حالت ممکن است، دنیایی را که برای خود ساخته است مستحکم نیابد و ایرادات و تردیدهای مهمی را در آن کشف کند. آنگاه بازگشت جدی و مصمم به متن زندگی با علم به آن تردیدها و ابهام‌ها کار دشواری خواهد بود. این فراروی ویژگی انسانی است و از این روست که فقط زندگی انسان‌ها پوچ است و به طور مثال زندگی هیچ موشی پوچ نیست زیرا او نمی‌تواند از زندگی خود فراروی کند (نیگل، ۱۹۷۱، ۷۲۵).

این تحلیل نیگل با تحلیل کامو متفاوت است زیرا. از نگاه کامو پوچی نتیجه سکوت و بی تفاوتی جهان در برابر نیازهای انسان است (کامو، ۱۹۷۹، ۳۱-۳۲). به عبارت دیگر، در نگاه کامو پوچی، چالشی است که از مواجهه انسان با هستی آغاز می‌شود. اما بنظر نیگل پوچی برخاسته از ارتباط ما با جهان نیست بلکه یک نزاع درونی است یعنی ما انسان‌ها چنان هستیم که می‌توانیم از خود فراتر برویم و خود را ارزیابی کنیم و این باعث می‌شود که آنچه ارزشمند، جدی و معقول می‌یافتیم در نگاه فراتر مشکوک، مبهم و دارای ایراد بیابیم.

۲-۱. راه‌های مواجهه با پوچی

متفکرانی که قائل به پوچی زندگی شده‌اند، گاه راهکارهایی را هم برای مقابله با آن مطرح کرده‌اند. گروهی چون کامو پیشنهاد تحقیر زندگی و طغیان در برابر آن را مطرح کرده‌اند. بر این اساس، انسان باید در برابر جریان زندگی پوچ از حالت انفعال خارج شود و بر این جریان بشورد. این راه‌حل البته موجب معناداری زندگی نخواهد شد ولی موجب می‌شود زندگی انسان شکوه‌مند باشد.

برخی دیگر چون شوپنهاور – متاثر از ادیان شرقی مانند بودیسم– معتقد شدند که برای رهایی از پوچی بایستی خواستن را کنار بگذاریم. زیرا پوچی از آنجایی آغاز می‌شود که بشر نمی‌تواند به آنچه می‌خواهد برسد و دچار رنج می‌شود. رنج زندگی اساسا با خواستن و هوس آغاز می‌شود و راه رهایی از رنج‌ها این است که در قدم نخست طلب و آرزو را کنار بگذاریم (یانگ، ۱۳۹۶، ۱۳۲).

در کنار این نگاه‌ها، یک نگاه شایع در ادبیات دینی نیز وجود دارد که راه رهایی از پوچی را مشارکت در برنامه الهی می‌داند. در این نگاه خداوند عالم مطلق و خالق هستی است و برای آن برنامه و هدفی داشته است. انسان‌ها نیز از راه مشارکت در هدف الهی می‌توانند زندگی خود را معنادار کنند (رک. متز، ۱۳۸۲). در این نگاه، اگرچه ممکن است زندگی انسان جدا از آن منبع ازلی بی‌معنا باشد، ولی در بازگشت به او و همراه شدن با آن، می‌تواند زندگی خود را معنادار سازد[۱]. نیگل این راه را نمی‌پذیرد. از نظر او قرار دادن زندگی در خدمت (هدف) موجودات دیگر، زندگی فرد را معنادار نمی‌کند؛ مگر آنکه دو مسئله را بتوان حل کرد. نخست آنکه زندگی خود آن موجود یا

[۱] این دیدگاه البته مخالفانی نیز دارد (نک. لوی، ۲۰۱۵؛ متز، ۱۳۸۲).

موجودات چه معنایی دارد؟ سپس اینکه بر فرض معنادار بودن زندگی آنها، اینکه زندگی من در خدمت هدف آنها باشد، چطور زندگی من را معنادار می‌کند؟ به عبارت دیگر، ارتباط با زندگی معنادار دیگری، چطور موجب معناداری شخص می‌شود؟ این دو چالش از نظر نیگل بسیار جدی هستند و از همین رو، او بودن در خدمت هدف دیگری را زمینه‌ساز گریز از چالش پوچی نمی‌داند (نیگل، ۱۹۷۱، ۷۲۱). از نظر او زندگی اگر بخواهد معنایی داشته باشد، باید در درون خود زندگی آن را بیابیم و نمی‌توان آن را به امر بیرون از خود زندگی احاله داد (نیگل، ۱۹۸۶، ۲۱۷).

در این بحث‌ها، همواره یکی از گزینه‌ها نیز پایان دادن به زندگی پوچ و در نتیجه خودکشی است. با این حال، نیگل توجه ما را به امر دیگری فرا می‌خواند. نیگل این مسئله را مطرح می‌کند که آیا پوچ بودن زندگی نامطلوب است؟ چرا باید برای پوچی در پی درمان باشیم و اگر درمان نیافتیم، به فکر پایان‌بخشی به زندگی بیفتیم؟! از نظر نیگل پوچی بد نیست، بلکه یکی از ویژگی‌های زیست بشری است؛ ویژگی‌ای که باید به آن عادت کنیم (نیگل، ۱۳۹۶، ۹۲-۹۳).

ما انسان‌ها توان فراروی از خویشتن را داریم و این ویژگی باعث می‌شود که گاه زندگی خود را تهی از معنا دریابیم و تمام جدیت‌ها، تلاش‌ها و اولویت‌ها را – از نظرگاهی دیگر – بی‌حاصل، غیرلازم و نامطمئن ببینیم. در این حالت دچار پوچی می‌شویم. از نظر نیگل این نکته‌ای نیست که زیستن را به مخاطره بیاندازد. او برای روشن شدن بهتر مسئله از مثالی بهره می‌گیرد: ما انسان‌ها دچار شکاکیت می‌شویم، یعنی در باورهای خودمان دچار تردید می‌شویم و حتی در مورد امکان کسب معرفت دچار شک می‌شویم. آیا این باعث می‌شود که دست از باورمندی برداریم؟ خیر! شکاکیت تنها باعث می‌شود جزمیت ما نسبت به باورها کاهش پیدا کند. در مورد پوچی زندگی نیز همین طور است. فراروی از زندگی و ایجاد تردیدها و ابهام‌ها موجب نمی‌شود که ما زندگی را به پایان ببریم، بلکه باعث می‌شود صرفا زندگی را کمتر جدی فرض کنیم و ای بسا با رویکردی طنازانه‌تری با آن مواجهه شویم (نیگل، ۱۹۷۱، ۷۲۶-۷۲۷).

۲. بررسی انتقادی دیدگاه نیگل

نیگل در استدلال‌های خویش به جنبه‌هایی از پوچی توجه کرده است که کمتر مورد توجه دیگران بوده است. با این حال، می‌توان دیدگاه او را ذیل چند موضوع مورد بررسی انتقادی قرار داد.

۲-۱. عدم وجود عقلانیت در زندگی

یکی از مهمترین استدلال‌های نیگل در دفاع از پوچی، تاکید او بر نبود عقلانیت در زندگی بشر است. از نگاه نیگل، عقلانیتی که ما برای زندگی خود تصویر می‌کنیم و بر اساس آن نظام ارزشی ایجاد می‌کنیم، صرفا بر اساس نظرگاه محدود بشری ما ساخته شده است و از آنجایی که انسان این قابلیت را دارد که از خود فرا برود، در می‌یابد که چارچوب‌هایی که ایجاد کرده است، از نظرگاه بیرونی، ارزشمند نیستند. از این رو، نبود ملاک ارزش، اولویت و عقلانیت موجب پوچی زندگی او می‌شود.

این نگاه نیگل، علاوه بر بحث پوچی، در معرفت‌شناسی نیز خود را نشان می‌دهد. به طور مثال یکی از نقدهایی که نیگل بر دیویدسون در باب واقع‌گرایی مطرح می‌کند، آن است که دیویدسون مدعی است که در جهان گونه‌های مختلفی وجود دارند که برخی برای ادراک هستی از مفاهیم بهره می‌برند و برخی بدون استفاده از مفاهیم چنین کاری می‌کنند. دیویدسون استفاده از مفاهیم را برای

فهم حقیقت ضروری می‌شمارد. این در حالی است که نیگل این مسئله را نوعی غرور انسان‌محورانه[1] معرفی می‌کند که در پی مرکزیت بخشی به انسان برای قضاوت در مورد کلیت جهان است (توماس، ۲۰۰۹، ۴۲). به عبارت دیگر، نیگل با محور قرار دادن نظرگاه انسانی برای فهم کلیت جهان مخالف است و آن را ناصحیح می‌داند و این مسئله باعث شده است که عقلانیت بشری را نیز برای ایجاد بنیانی برای ارزش و جدیت ناکافی بداند.

در مورد عقلانی بودن زندگی انسان باید به این نکته توجه کرد که برای اینکه یک رفتار (یک سری از رفتارها و یا کل جهت‌گیری زندگی) یک فرد عقلانی باشد، مستند بودن آن به دلایل معقول، کافی است و نیاز به امر دیگری نیست. به عبارت دیگر، همان طور که نیگل خود یادآور می‌شود، برای خوردن یک آسپرین، صرف رهایی از سردرد کافی است و نیاز به دلیل دیگری نیست، در رفتارهای زندگی نیز وجود دلیل قانع‌کننده در همان لحظه می‌تواند از نظر عقلانی کافی باشد و نیاز به امر دیگری نیست. به عبارت دیگر، هنگامی که از معقول بودن رفتار انسان‌ها سخن می‌گویم، معقولیت در همان سطح بشری برای معقول شمردن رفتارهای انسان کافی است و لازم نیست – نیز ممکن نیست– که معقولیت را از موضعی فرابشری مورد نظر قرار دهیم.

به مثال مرد آفریقایی بازگردیم. جوانی که در محیط یک قبیله رشد کرده است، دلایل کافی برای ارزشمندی صدف‌ها در اختیار داشته و بر اساس آن عقلانیت، نظامی ارزشی در او شکل گرفته است که صدف‌ها را موجوداتی حائز اهمیت و حیاتی تصور می‌کرده است. او سال‌ها بر اساس این تصورات به صورت جدی در پی یافتن صدف‌ها و افزودن آنها به گنجینه خود بوده است. آیا در این برهه، او امری خلاف عقلانیت انجام داده است؟ به نظر چنین نیست. زیرا مقتضای عقلانیت، عمل بر اساس دلایل موجود است و در این مرحله، دلایل از نظر او قانع کننده بوده است.

پس از خروج او از قبیله و ورودش به شهر و آغاز تردیدها و سپس انکارها نسبت به جایگاه صدف‌ها در نظام هستی نیز مشی او همچنان عقلانی است. او داده‌هایی جدیدی را نسبت به صدف‌ها یافته است؛ داده‌هایی که باورهای گذشته او را با چالش جدی روبرو می‌کند. مرد داستان ما پس از بازگشت به قبیله، ممکن است به جهت اقتضای زیست در نظام اجتماعی قبیله همچنان در پی صدف‌ها باشد، ولی این جستجو، نه جستجو در پی یک موجود ارزشمند در سلسله مراتب هستی بلکه جستجوی امری است که به گذران زندگی روزمره او کمک می‌کند. هیچ امر غیرعقلانی‌ای در اینجا وجود ندارد.

عقلانیت بشر هیچگاه نمی‌تواند تمام هستی را درک کند؛ هرگز نمی‌تواند به همه چیز از همه زوایا بنگرد؛ اما همچنان می‌تواند عقلانیتی مبتنی بر واقعیت داشته باشد، هرچند این مطابقت اندک باشد و به آهستگی به دست آید. به عبارت دیگر، بشر می‌تواند نظام معقولی برای خود داشته باشد که ابتنای آن بر دلایل و شواهد است. هر چند هیچ لزومی ندارد که این شواهد همواره صحیح باشند و اتفاقا در بسیاری از موارد خطا از آب درمی‌آیند ولی نکته مهم این است که خطا بودن آنها دلیل خوبی است بر اینکه آنها به هدف ابتنای بر واقعیت بنا نهاده شده‌اند و هنگامی که چنین ابتنایی یافت نشود، می‌توان آنها را به آسانی کنار گذاشت.

[1] Anthropocentric hubris

اهمیت این مسئله زمانی روشن‌تر می‌شود که در نظر بگیریم که ساختار معرفت بشری، وضعیتی خود اصلاح‌گر دارد، یعنی فرد می‌تواند با استفاده از قوای معرفتی مختلف، باورهای خود را اصلاح کند و به طور مثال چوبی را که در آب فرو رفته و به نظر شکسته می‌آید را با قوای حسی خود، نشکسته درک کند و دریابد که تفسیر او از ادراک حسی‌اش، دچار خطا بوده است. به همین نسبت، باورهای بشر می‌توانند عقلانی باشند و در تناسب با واقعیت شکل بگیرند و همواره نیز آماده باشند که اگر خطایی در آنها یافت شد، جای خود را به باورهای جدیدتری بدهند. تمام این فرایند، یک فرایند معقول بشری است و نمی‌توان از آن به فقدان عقلانیت و در نتیجه پوچی زندگی بشر نقب زد.

برخی از نظریه‌پردازان بحث معنای زندگی، با این دیدگاه نیگل به نحو دیگری مواجهه شده‌اند. متز در کتاب *معنا در زندگی* پس از اشاره به دیدگاه نیگل، استدلال قوی‌تری از آن را از دیوید بناتر[1] نقل می‌کند. بر اساس دیدگاه بناتر، بسیاری از فیلسوفان دیدگاه انفسی[2] در باب معنای زندگی را نمی‌پذیرند و دلیل آنها این است که اگر ملاک معناداری زندگی را به صورت فردی در نظر بگیریم، آنگاه در عمل ملاکی برای ارزیابی نخواهیم داشت و معناداری، امری دلبخواهی خواهد شد. بناتر معتقد است که چرا چنین مسئله را در مورد کلیت نگاه انسانی – و نه یک فرد- مطرح نکنیم؟ به عبارت دیگر، بناتر این مسئله را مطرح می‌کند که چرا در مورد دیدگاه کلیت بشر چنین سخنی را مطرح نکنیم و آن را به جهت دلبخواهی بودن، رد نکنیم؟ (متز، ۲۰۱۳، ۲۲۵) نگاه بناتر، صورت دیگری از دیدگاه نیگل است که در آن عقلانیت را صرفا امری بشری و انسان محورانه معرفی می‌کند.

متز در پاسخ دو نکته را متذکر می‌شود. نخست آنکه اگر دارا بودن چنین دیدگاه بشری (که شامل ارزش داوری‌ها نیز می‌شود) موجب شده است که انسان‌ها در فرایند انتخاب طبیعی باقی بمانند و بتوانند به حیات خود ادامه دهند، آنگاه می‌توان ادعا کرد که این نظرگاه بشری – و نه نظرگاه جهانی- برای بقاء و رشد ما مفید است. نکته دوم متز در واقع یک پاسخ نقضی است. او معتقد است که هر دوی این افراد (نیگل و بناتر) که مدعی بی‌اعتباری نظرگاه بشری هستند، ما را به تعدادی از «بایدها» و نیز «امور شایسته» دعوت می‌کنند، این در حالی است که این امور شایسته نیز مبتنی بر یک نظرگاه ارزشی است و بدون آن نمی‌توان از «برتر» بودن دیدگاهی بر دیدگاه دیگر سخن گفت. این در حالی است که این افراد به وضوح دیدگاه خود را برتر می‌انگارند (متز، ۲۰۱۳، ۲۴۵-۲۴۶). به طور مثال نیگل به روشنی از رجحان رویکرد طنازانه در مواجهه با هستی سخن می‌گوید و جدی گرفتن جهان را قابل دفاع نمی‌یابد.

بر این اساس، متز معتقد است که ما انسان‌ها حتی اگر نتوانیم هستی را از همه زوایا درک کنیم و تنها نظرگاه بشری خود را داشته باشیم، همچنان معقول است که بر اساس رویه‌ای پیش برویم که موجب استمرار بقاء ما شده است.

۲-۲. در تمنای جدیت

یکی از نکاتی که در دیدگاه پوچ‌گرایانه نیگل حائز اهمیت است، رهایی از جدی گرفتن زندگی است. زندگی را نباید جدی گرفت زیرا اساسا ملاکی برای جدی بودن وجود ندارد. هر ملاکی که برای جدیت در زندگی فرض شود، صرفا از نظرگاه خاصی قابل دفاع است و

[1] David Benatar
[2] Subjectivist view

از نظرگاه‌های دیگر، جدی نخواهد بود. این مسئله نیز به موضوع عقلانیت باز می‌گردد، یعنی از نگاه نیگل چون بشر عقلانیت مطابق با واقعی ندارد، نمی‌تواند ملاکی قابل دفاع برای جدیت زندگی تامین کند.

در مقابل این نگاه نیگل، دو مسئله قابل طرح است. نخست آنکه با توجه به آنچه در بخش عقلانیت گفته شد، می‌توان از ارزش‌های منبعث از عقلانیت دفاع کرد، زیرا عقلانیت بشر – هرچند اندک و آهسته– در مسیر شناخت هستی است و بی بنیاد و غیرقابل اعتماد نیست. از این رو، می‌توان بر اساس عقلانیت بشری، ملاک‌ها و اولویت‌هایی را شناسایی کرد که ملاک جدیت زندگی را شکل دهد و انسان‌ها را در اتخاذ تصمیم‌های ریز و درشت زندگی یاری رساند.

مسئله دوم تاملی است که کرکگارد مطرح می‌کند. از نظر کرکگارد، زندگی نیازمند جدیت است. بدون جدیت نمی‌توان زندگی شورمندانه‌ای داشت و لاجرم گرفتار «تعلیق» خواهیم شد. فردی که عقل‌گراست و به دنبال شناخت آفاقی است، در یک مسابقه بی‌پایان شرکت کرده است، جایی که دلایل، احتمالات و شواهد هیچگاه به نتیجه قطعی نخواهند رسید و به تعبیر او در این فضا «هیچ چیز پایدار نمی‌ماند و هیچ چیز تا بی‌نهایت فیصله نمی‌پذیرد» (کرکگور، ۱۳۷۴، ۶۹). در نگاه او، تعلیق امر مذمومی است که ایمان به خدا را معطل می‌کند و زمینه حرمان از شورمندی و درک حضور خدا را فراهم می‌کند. از این روست که او اساسا عقل را راهی برای ایمان نمی‌داند.

مشکل عقل‌گرایی اما صرفا تعلیق ایمان نیست. مشکل دیگری نیز در این فضا وجود دارد و آن این است که شخص عقل‌گرا، هیچگاه قادر به کسب جدیت[1] مورد نیاز برای زندگی نیست. او همواره در حال آزمون و خطاست و در هر بخشی از زندگی، امری را به عنوان هدف/ ارزش زندگی می‌یابد و زندگی را وقف آن می‌کند و پس از مدتی آن را صحیح یا کافی نمی‌داند. چنین زندگی‌ای اصل ثابتی ندارد و همواره در حال تغییر و آزمون و خطاست. فقدان جدیت در این زندگی زمینه ساز افسردگی و بی‌معنایی می‌شود (یانگ، ۱۳۹۶، ۸۵).

او معتقد است که این افسردگی می‌تواند زمینه‌ساز یافتن راه‌حل باشد. هنگامی که ما از خود ناامید شدیم، به دنبال منبعی دیگر خواهیم رفت. کرکگارد معتقد است که جدیت زندگی بایستی از منبعی فراتر از بشر به دست بیاید؛ منبعی که دچار آزمون و خطا و تغییر و تبدل نباشد (یانگ، ۱۳۹۶، ۸۶). او این منبع را در ایمان دینی می‌یابد؛ جایی که امری ثابت، استوار و قابل اتکاء می‌توان یافت و پشتوانه‌ای مهم برای جدیت زندگی خواهد بود.

دیدگاه کرکگارد که مبتنی بر نقد عقل‌گرایی و تقدم ایمان است، حتی اگر از جهاتی قابل نقد باشد، می‌تواند آورده مهمی به بحث ما بیفزاید. آن آورده مهم این است که دین را می‌توان به مثابه یک منبع معرفتی در نظر گرفت؛ منبع معرفتی که اتفاقا پاره‌ای از بنیادین‌ترین و اساسی‌ترین پرسش‌های بشر را پاسخ می‌دهد. اموری چون مرگ، معنای زندگی، مبدا و معاد و .. همگی در عداد پرسش‌های مهمی هستند که زندگی بشر بر آنها استوار است و منابع معرفتی دیگر نیز کمتر قادر به پاسخ دادن به آنها هستند. از این

[1] Seriousness

رو، دقت و التفات کرکگور به اینکه می‌توان جدیت زندگی را از ایمان به دست آورد، نکته مهمی است که می‌توان آن را در مقابل تردیدهای نیگل مطرح کرد.

البته دیدگاه کرکگارد نیز خالی از اشکال نیست. این چنین نیست که از دین یک فهم ناب، ثابت و روشن در دسترس باشد. متون و آموزه‌های دینی همواره دستخوش تفاسیر مختلف بوده‌اند و اندیشمندان مختلف، معانی متفاوتی از آنها دریافته‌اند. همچنین کنار گذاشتن عقل از دایره دین‌ورزی، نتایج ناخوشایندی در پی خواهد داشت. این امور باعث می‌شود که دیدگاه کرکگور را نتوان به طور کامل پذیرفت. هرچند التفات او به دین به عنوان منبع جدیت، می‌تواند پاسخی برای دیدگاه نیگل باشد. ایمان دینی از این جهت راهگشاست که منبع معرفتی آن از سوی خدایی نازل می‌شود که مانند بشر از یک زوایه به تمام امور نمی‌نگرد؛ بلکه او از تمام زوایا به تمام امور می‌نگرد و برترین نظرگاه را در معرفت داراست. از این رو دارای ثبات، جدیت و قابلیت اتکاست.

۳-۲. داوری شهودی

مسئله دیگری که در بررسی دیدگاه نیگل حائز اهمیت است، شهود ماست. ادعای بی‌معنایی و پوچی زندگی، با شهود بشری سازگار نیست. هنگامی که ما در مورد افراد مختلف و سرگذشت زندگی آنها تامل می‌کنیم، در می‌یابیم که زندگی افراد مختلف از لحاظ معناداری با یکدیگر یکسان نیست. به طور مثال زندگی یک جنایت کار جنگی که در اثر تصمیمات او صدها هزار نفر انسان کشته و آواره شده‌اند، با زندگی فردی مانند مادر ترزا که زندگی خود را صرف کمک و امداد به افراد فقیر، محروم و مطرود کرده برابر نیست.

هنگامی که ما به شهود خود مراجعه می‌کنیم، در می‌یابیم که زندگی این دو فرد از کیفیت یکسانی برخوردار نیست؛ یکی منشا ظلم و جنایت است و دیگری سر منشأ امید، خیرخواهی و ارزشمندی. بنابراین نمی‌توان در یک حکم کلی زندگی را پوچ دانست زیرا به وضوح زندگی‌هایی را می‌توان یافت که سرشار از معنا هستند.

وجود چنین شهودی که در انسان‌های بسیاری یافت می‌شود، برای ناصحیح دانستن ادعای پوچی زندگی کافی است. این مسئله حتی در صورتی که ما قادر به صورت‌بندی این معناداری نباشیم هم دچار مشکل نخواهد شد. به عبارت دیگر، صرف اینکه از نظر شهودی امکان داوری میان زندگی‌های افراد مختلف و اسناد حکم معناداری به برخی از آنها وجود دارد، برای ابطال رای کلی پوچی زندگی کافی است، حتی اگر فرد قادر به صورت‌بندی شروط لازم و کافی این معناداری نباشد. به طور مثال هنگامی که زندگی فردی مانند میرزا حسن رشدیه را از نظر می‌گذرانیم و تلاش خستگی‌ناپذیر وی در ترویج امر آموزش و پرورش نوین در ایران را شاهد هستیم و پشتکار و بردباری او در برابر کارشکنی‌ها، تکفیرها، سوءقصد به جانش و ... را می‌بینیم، زندگی او را حقیقتا ارزشمند و معنادار می‌یابیم. طبیعتا این زندگی با زندگی افرادی که سراسر عمر خود را به منفعت طلبی، سودجویی و عافیت‌طلبی مشغول بودند، یکسان نیست و همین داوری شهودی برای نشان دادن بطلان پوچی زندگی و نیز نبود ارزش‌های قابل دفاع کافی است.

۴-۲. فراروَی

نکته دیگری که باید در مورد آن درنگی داشت این است که آیا قابلیت فراروی انسان باعث پوچی زندگی او می‌شود؟ نیگل معتقد است که فراروی باعث می‌شود انسان دریابد که هر آنچه که سخت و استوار می‌دانسته، آنچنان قابل اعتماد و مطمئن نیست و این مسئله

موجب پوچی می‌شود. با این حال، می‌توان نگاه دیگری هم به فراروی داشت. فراروی می‌تواند زمینه‌ساز کمال انسان باشد. انسان با فراروی از خود، می‌تواند خویشتن را از زاویه دیگری بنگرد و نسبت به خودارزیابی انتقادی داشته باشد. این از–خود–به–در–آمدن و به–خود–نگریستن در بسیاری از سنت‌های عرفانی (در قالب مراقبه‌های مختلف) همواره مورد توجه بوده است.

از سوی دیگر، فراروی و فرایند اصلاح و تغییر به خودی خود موجب پوچی و بی‌معنایی نمی‌شود. تا زمانی که اصل ثابتی چون حقیقت‌طلبی در میان باشد، هر نگاه جدیدی که موجب دگرگونی در مجموعه باورها و گرایش‌های انسان شود، با روی گشاده مورد پذیرش قرار می‌گیرد. در این فضا، اصل ثابت در پی حق بودن است، فارغ از اینکه در نتیجه به کجا منتهی شود.

در این نگاه، اهداف و ارزش‌های زندگی به عنوان اموری که می‌توانند معناداری زندگی را آشکار کنند، در یک جستجوی مدام مورد توجه قرار می‌گیرد و اگرچه ارزش‌های و اهداف یک فرد جستجوگر در بیست سالگی احتمالا متفاوت از شصت سالگی خواهد بود ولی اصل ثابت حقیقت‌طلبی و تسلیم بودن در برابر آن، در کل زندگی فرد جاری است و می‌تواند به عنوان امر جدی ثابت، اساس یک زندگی را تشکیل دهد.

ممکن است به نظر آید که نگاه از بیرون تنها به تغییر باورها منتهی نمی‌شود؛ بلکه گاهی اساس ساختار ادراکی و نظام ارزشی انسان را زیر سوال می‌برد. به عبارت دیگر، ممکن است به نظر آید که از نگاه نیگل، انسان به دلیل نگاه محدود و مشروطش، اساسا صلاحیت درک امور کلان را ندارد. در اینجا – همچنان که در بخش عقلانیت گذشت– مسئله این نیست که آیا ما توان درک کلیت عالم را چنان که هست داریم یا خیر؟ مسئله این است که ما در جهان بشری خود، بر اساس شواهد در دسترس، باورها، ارزش‌ها و اهدافی را پیش بگیریم و زندگی خود را صرف آن کنیم. در این صورت هیچ خللی به معناداری و ارزشمندی زندگی فرد وارد نیست.

نتیجه

بنابر آنچه گذشت، نیگل دو استدلال در دفاع از پوچی زندگی ارائه کرد. بر اساس استدلال نخست او، پوچی محصول فاصله پر ناشدنی میان آرزوهای بشر (جهان مطلوب) و واقعیت بیرونی (جهان بیرونی) است. او در این استدلال ادامه دهنده راه افرادی چون کامو (و پیش از او شوپنهاور و دیگران) بوده است. با این حال، آنچه دیدگاه نیگل را حائز اهمیت می‌کند، استدلال دوم از پوچی است که بر مسئله عقلانیت بشر استوار است. آیا انسان چنان است که می‌تواند عقلانیتی ثابت داشته باشد که در احوالات مختلف قابل دفاع باشد؟ نیگل به این سوال پاسخ منفی می‌دهد. او معتقد است عقلانیت بشر، تنها از یک زاویه بشری قابل دفاع است و اگر انسان بتواند از خود جدا شود و از زوایه دیگری به خود نگاه کند (قابلیت فراروی بشر) آنگاه خواهد یافت که عقلانیتش چندان استوار و قابل اتکاء نیست و آنچه در مرحله نخست، عقلانی، ارزشمند و جدی می‌یابد، با نگاه از بالا، چندان مطمئن و قابل اعتماد نیست. فقدان عقلانیت موجب فقدان ارزش می‌شود، زیرا ارزش‌ها بر یک بنیان عقلانی استوار می‌شوند و اگر چنین بنیانی در دسترس نباشد، ارزش‌ها نیز نمی‌توانند مبتنی بر امری ثابت باشند و این وضعیت پوچی است. البته از نگاه نیگل، پوچی به خوبی خود، امر ناپسندی نیست بلکه نحوه زیست ما انسان‌هاست که بایستی با آن کنار بیایم. فهم پوچی زندگی تنها از بار جدیت زندگی می‌کاهد و به ما می‌گوید که با رویکرد تساهل‌آمیزتر و طنازانه‌تری با هستی مواجه شویم.

دیدگاه نیگل با مجموعه‌ای مشکلات مواجه است. نکته نخست آنکه عقلانی بودن یک رفتار یا مجموعه‌ای از رفتارها، اتکای آنها بر شواهد موجود کافی است و برای معقول بودن نیازی به در نظر گرفتن شواهدی که در دسترس نیست، نداریم. از همین رو، زندگی انسان‌ها هم بر اساس دانسته‌ها و داشته‌های آنها معقول است و هرگاه با فراروی نکات جدیدی یافته شد، آنها نیز در مجموعه محاسبات انسانی مورد توجه قرار می‌گیرد. در این زمینه انتقاداتی از سوی برخی از نظریه‌پردازان معنای زندگی نیز طرح شد که مدعی بودند اولا پیروی از عقلانیتی که موجب استمرار حیات ما شده است، خود معقول است. ثانیا افرادی چون نیگل که مدعی پوچی هستند، توصیه‌های مختلفی ارائه می‌کنند که علی الاصول این توصیه‌ها باید مبتنی بر ارزش‌های خاصی باشند، امری که با پوچ گرایی سازگار نیست (متز، ۲۰۱۳، ۲۴۵-۲۴۶).

مسئله دیگری که در باب معناداری زندگی حائز اهمیت است، جدیت در زندگی است. از نگاه نیگل، بدون ملاک ارزشمندی امکان جدیت در زندگی از بین می‌رود و این خود معناداری زندگی را تهدید می‌کند. این در حالی است که ابتنای زندگی بر عقلانیتِ هرچند محدود، ما را از این خطر باز می‌دارد. از سوی دیگر، به دست آوردن نقطه اتکای زندگی از منبعی فراتر از بشر- آنچنان که کرکگارد پیشنهاد می‌آورد- می‌تواند به حل این مشکل کمک کند.

از دیگر اشکالات دیدگاه نیگل، مسئله داوری شهودی است. ما با شهود خود می‌توانیم میان زندگی‌های مختلف داوری کنیم و برخی را معنادارتر از دیگران بشناسیم. این مسئله حتی اگر نتوانیم صورت‌بندی دقیقی از شروط لازم و کافی معناداری زندگی ارائه کنیم، دلیلی است بر بطلان بی‌معنایی زندگی. تامل انتقادی دیگری که در مورد دیدگاه نیگل مطرح است این است که قدرت فراروی انسان، نه تنها موجب پوچی نمی‌شود بلکه می‌تواند زمینه‌ساز کمال او و رفع نقایص شود.

بر اساس این واکاوی انتقادی، دلایل نیگل برای پوچانگاری زندگی کافی نیست و نمی‌توان از این رهگذر زندگی را بی‌معنا دانست. علی‌رغم اشکالات نظری، دیدگاه نیگل در باب جدیت زندگی، فراروی و نیز عقلانیت محدود بشر، می‌تواند موضوعی برای ایده‌پردازی‌های بیشتر فلسفی باشد.

References

Bayat, M. (2012). *Religion and Meaning of Life in Analytical Philosophy*, University of Religions and denominations. (In Persian)

Camus, A. (1979). *The Myth of Sisyphus*. Translated by J. O'brien, Penguin Books.

Joske, W. (1974). Philosophy and the Meaning of Life. *Australasian Journal of Philosophy*, 52(2), 93-104.

Kierkegaard, S. (1996). Subjectivism is Truth, Translated by M. Malekiyan, *Journal of Naqd va Nazar*, 1(3-4), 62-81 (In Persian).

Levy, N. (2015). Religion and the Meaning of Life. In *The Routledge Handbook of Contemporary Philosophy of Religion* (pp. 329-399). Routledge.

Metz, T (2004). Could God’s purpose be source of life’s meaning? Translated by M. SaeidiMehr, *Journal of Naqd va Nazar*, 8(29-30), 149-183 (In Persian).

Metz, T. (2013). *Meaning in Life: An Analytic Study*. Oxford University Press.

Morreall, J. (2009). *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*. West Sussex: Wiley-Blackwell.

Nagel, T. (1971). The Absurd. *The Journal of Philosophy*, 68(20), 716-727.

Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere.* Oxford University Press.

Nagel, T. (2006). *What Does It All Mean: a very short introduction to philosophy*, Translated by S. Naji, & M. Moeinzadeh, Hermes (In Persian).

Nagel, T. (2018). *Mortal Questions*, Translated by M. Malekiyan, & J. Heydari, Negah Moaser. (In Persian).

Shahriyari, H. (2004). Pure (Tayibah) Life: looking differently at absurdity. *Naqd wa Nazar*, 8(31-32), 44-62 (In Persian).

Sohrabifar, V. & Fanaei, A. (2021). Religious Spirituality and the Meaning of life: the Problem of Absurdity, *Journal of Philosophy of Religion Research*, 19(38), 1-22, (In Persian) http://doi.org/10.30497/prr.2022.240880.1675

Sohrabifar, V. & Talebi Darabi, B. (2018). The Impacts of Modernity Upon Religiosity: a critical study of Charles Taylor. *Sociological Review*, 23(14), 261-284. (in Persian) http://doi.org/10.22059/jsr.2016.58815

Sotudeh, M. & Bayat, M. (2022). A Rereading of Thomas Nigel's View of the Meaning of Life Based on the Function of Life, *Journal of Philosophy of Religion Research*, 19(38), 177-200. (In Persian) http://doi.org/10.30497/prr.2022.241221.1689

Solaimani-Amiri, A. (2004). The Absurdity of Absurdity, *Naqd wa Nazar*, 8(31-32), 2-43 (In Persian).

Tartaglia, J. (2016). *Philosophy in a Meaningless Life: A System of Nihilism, Consciousness and Reality.* Bloomsbury.

Thomas, A. (2009). *Thomas Nagel.* Acumen Publishing.

Tolstoy, L. (1983). *Confession.* Norton & Company.

Velleman, D. (2013). *Foundations for Moral Relativism.* Open Book Publishers

Young, J. (2018). *The Death of God and the Meaning of Life*, Translated by B. Khodapanah, Hekmat. (In Persian).